

פיקוח הלכתי

מבוא

במבוא שלפנינו יוסברו המושגים ההלכתיים, שמכוחם נפסקה ההלכה שיש הכרח בפיקוח הלכתי בטיפולי פוריות.

הצורך הכללי בהבחנה לגבי יוחסין

רבי אליעזר בן יעקב אומר: הרי שבא על נשים הרבה, ואינו יודע על איזו מהן בא, וכן היא שבאו עליה אנשים הרבה ואינה יודעת מאיזה מהן קיבלה, נמצא אב נושא את בתו ואח נושא את אחותו, ונתמלא כל העולם כולו ממזרים, ועל זה נאמר: "וּמְלֶאכָה הָאָרֶץ זִמָּה" (ויקרא יט, כט).

יבמות לו, ב

היבמה לא תחלוץ ולא תתייבם – עד שיש לה שלשה חדשים. וכן כל שאר הנשים לא יתארכו ולא ינשאו – עד שיהיו להן שלשה חדשים¹. אחד בתולות ואחד בעולות, אחד גרושות ואחד אלמנות, אחד נשואות ואחד ארוסות.

1. ראה גם הרב בנימין דוד, 'הצורך בפיקוח הלכתי במעבדות הפוריות', אמונת עתיד 95 (ניסן-סיון תשע"ב), עמ' 48-53. וראה עוד רץ כצבי – אסופת מאמרים, פרקי מחקר ועיון, פוריות-יוחסין-אישות, סימן י - השגחה בטיפולי פוריות, בעיקר פרק ד, עמ' תלו-תמא, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן יג.

2. הכוונה לשלושה חודשים אחרי גירושין או אלמנות, כפי שיבואר להלן.

כל הנשים אמאי? אמר רב נחמן אמר שמואל, משום דאמר קרא: "לְהִיזֹת לְךָ לְאֵלֶיהֶם וּלְזָרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ" (בראשית יז, ז), להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני ... רבא אמר: גזירה שמא ישא את אחותו מאביו, ויבס אשת אחיו מאמו, ויוציא את אמו לשוק, ויפטור את יבמתו לשוק.

יבמות מב, א

אישה שהייתה נשואה, ונתגרשה או נתאלמנה, אינה יכולה להינשא לפני שיעברו עליה שלושה חודשי הבחנה, שהם תשעים יום, כדי שיהיה אפשר להבחין האם היא מעוברת מהבעל הראשון או מהבעל השני שנישאה לו כעת. ההקפדה בזיהוי הוודאי של האב תפקידה למנוע תקלות הלכתיות חמורות, כגון נישואי אח ואחות, ייבום אסור, או פטור שגוי מייבום. התייחסות מפורטת הובאה לעיל בכרך הראשון, פרק י – 'נישואים שניים, מאוחרים ומיוחדים', עמ' 109.

כיצד פועלת חזקת יוחסין בדרך כלל

מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא? ... רב מרי אמר: ממכה אביו ואמו, דאמר רחמנא: קטליה, וליחוש דלמא לאו אביו הוא! אלא לאו משום דאמרין זיל בתר רובא, ורוב בעילות אחר הבעל.

חולין יא, א-ב

הסבר - על הפסוק "וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת"³ שאלה הגמרא: כיצד ייתכן שנהרוג את הבן שהיכה את אביו, הרי עלול להיות חשש שאמו זינתה תחת בעלה, וכיצד אפשר להרוג את הבן? הרי לכאורה יש סיכוי - ואפילו קטן מאד - שאין זה אביו האמיתי, וממילא לא יתחייב מיתתו? הגמרא ענתה שהולכים אחרי הרוב, ורוב בעילות אחר הבעל. אפילו אם ברור לנו שהאישה זינתה, מכל מקום בניה כשרים מטעם זה של 'רוב בעילות אחר הבעל'⁴, וכך גם נפסק להלכה.⁵

אולם נראה שכאשר ידוע לנו שהאישה אינה יכולה להתעבר באמצעות יחסי אישות בדרך כל הארץ, ויש צורך בהפריה מלאכותית כדי שתיכנס להריון, הרי אי אפשר לסמוך על החזקה ש'רוב בעילות אחר הבעל', כיוון שידוע לנו בוודאות שהילד נולד אך ורק מפעולה רפואית חיצונית ולא מן הבעילות. ואמנם יש פוסקים שחששו שמא בכניסה להריון שלא באמצעות חיי אישות, אולי לא קיים הדין של 'רוב בעילות אחרי הבעל'. לכן במקרה כזה לסיכון של טעות במעבדה יש משמעות מכרעת, ויש צורך בידיעה ברורה באשר לזהות בעל הזרע כדי שיהיה אפשר לייחס את הוולד לאביו. בלי פיקוח הלכתי המאשר את זהות אביו ואמו של הוולד, ייתכן שאי אפשר לדון בו בוודאות בתור ילדם, על כלל המשמעויות שיש לחשש כזה.

3. שמות כא, טו.

4. סוטה כז, א.

5. שולחן ערוך, אבן העזר, סימן ד, טו. התייחסות לבדיקת רקמות לצורך הוכחת אבהות תובא באוצר המושגים, ערך אבהות.

כתוצאה מהספק האם מתקיים במקרים כאלה דין 'רוב בעילות', נראה שיש צורך בפיקוח הלכתי אף מדאורייתא. מסתבר שזאת כוונתו של רבי יהונתן אייבשיץ שכתב בעניין דין אישה ש'נתעברה באמבטי':

ובכהאי גוונא אי אפשר לחייבו על מכתו וקללתו דמי יעיד דבנו הוא בשום אופן ובאיזה אופן נוציא זה הבן הנולד על ידי אמבטי לקטלא על אביו, וכי יכולים עדים להעיד שמזה יצא שכבת זרע לבד ונכנס לתוך מעי האשה הלזו לבדה? דבר זה קשה להתברר על ידי עדים ומאן מסהיד ... דלא בא לתוך מעיה שכבת זרע מאיש אחר? ואם כן אף לענין פריה ורביה נאמר כן, אף דבאמת אם ממנו לבד נתעברה פשיטא דבנו הוא לכל דבר, אך מי יכול לברר זה? ולא נתנה תורה למלאכי השרת, ולכך פשיטא דאין לסמוך על זה⁶.

רבי יונתן אייבשיץ, בני אהובה, הלכות אישות, פרק טו, ו

מדבריו של רבי יונתן אייבשיץ עולה לכאורה, שאדם שעשה טיפולים בלי פיקוח הלכתי אינו מתייחס בוודאות לבנו ואף לא קיים מצוות פרייה ורבייה.

אומן לא מרע אומנותיה

הנותן לפונדקית⁷ מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל הימנה, מפני שחשודה לחלוף ... הנותן לחמותו, מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה, מפני שהיא חשודה להחליף את המתקלקל. אמר רבי יהודה: רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה.

משנה, דמאי פרק ג, ה-ו

רבי יהודה אינו חולק אבל הוא מבאר טעם הדבר ... מפני שהאשה רוצה בתקנת בתה ובושה מחתנה, ועל כן החליפה לו מה שנשחת כדי לתקן ענייני בתה.

פירוש הרמב"ם למשנה, שם, ו

ההתייחסות ההלכתית לאומן בבעלי מלאכה נעה בין שני קטבים. מחד גיסא יש חשש שהאומן ירצה להיטיב עם הלקוח ולתת לו את המיטב, ולשם כך הוא עשוי להחליף סחורה

6. תרגום חופשי - ובמצב כזה (של נתעברה באמבטיה) אי אפשר לחייב את הבן הנולד אם יכה או יקלל את אביו. כי מי יעיד שבנו הוא? ובאיזה אופן נחייב את הבן הנולד מעיבור באמבטיה למיתה, על שהכה או קילל את אביו? וכי יכולים עדים להעיד שהבן נולד מזרע של אדם זה דווקא? דבר זה קשה להעיד, ומי יכול להעיד על כך שלא נתעברה מזרע של אדם אחר? וכמו בהכאה ובקללה כך גם לענין פרייה ורבייה - אף על פי שמבחינה עקרונית אם נולד הוולד מזרע אדם שהטיל זרעו באמבטיה ומזה נתעברה האישה, נחשב כבנו, אך מי יכול לברר זאת? לא ניתנה התורה למלאכי השרת, ואנחנו כבני אדם איננו מסוגלים להעיד על כך, לכן פשוט שאי אפשר לסמוך על כך שמי שהטיל זרעו באמבטיה ומזה נתעברה אישה, שייחשב כבנו לענין פרייה ורבייה.

7. הכוונה היא למנהלת פונדק. מדובר במקרה שהפונדקית מוגדרת מבחינה הלכתית כמי שאינה נאמנת על הפרשת תרומות ומעשרות, והמתאחסן אצלה, המקפיד על הפרשת תרומות ומעשרות, מספק לה את מוצרי המזון שמהם היא מבשלת ומכינה את מזונה. הדיון הוא האם יש לחשוש שמא החליפה את מוצרי המזון המעושרים שנתן לה במוצרי מזון משלה.

פגומה בסחורה משובחת, כמו במקרה של הפונדקית או של חמותו⁸. מאידך גיסא יש כלל הלכתי "אומן לא מרע אומנותיה" – האומן יזהר שלא לקלקל את אומנותו מחשש שאם יתגלה שלא נהג כראוי, הוא עלול להינזק⁹.

כל ההיתר לסמוך על האומן שלא ירע אומנותו הוא אם השינוי עלול להתגלות. אך במקרה שבו שינוי מהנוהל או טעות אנוש לא אמורים להתגלות, או שהסיכוי לגילוי הוא נמוך, כמו בטיפולים במעבדה, אי אפשר לסמוך רק על הצוותים במעבדה ובמרפאה בעניין כה חמור וקריטי של עריות וייחוסים המשפחה, שאינו ניתן לשינוי ולתיקון. מפני שבדרך כלל גם הצוותים עצמם אינם מודעים כלל לטעות, פיקוח הלכתי הוא תנאי הכרחי לטיפול פוריות המתבצעים במעבדה.

חשוב לציין שעיקר הצורך בפיקוח הלכתי לא נובע מחשש לרמאות ולהחלפה מכוונת אלא מטעות אנוש. אומן בסיסי במערכת הרפואית והמעבדתית הוא תנאי הכרחי לקיום מערכת של פיקוח הלכתי, המיועדת בעיקר למנוע טעויות אנוש, שעלולות להתרחש בכל מקום בו פועלים בני אדם. טעויות כאלה קורות מעת לעת גם במעבדות אמבריוולוגיות, למרות כללים חמורים ואמצעי זהירות¹⁰.

טעות במעבדה עלולה לגרום לזעזוע נפשי למטופלים מבחינה פסיכולוגית וחברתית, ויכולות להיות לה גם השלכות הלכתיות מרחיקות לכת. לבתי משפט חילוניים יש לעתים סמכות להגדיר מחדש ולשנות מערכות יחסים של הורים וילדים. ההלכה, לעומת זאת, יכולה רק להגדיר את מערכת היחסים המשפחתית, אך אינה יכולה לשנותה. ייחוס משפחתי מעורפל ואפשרות של הגדרות אישות האסורות על פי ההלכה כתוצאה מטעות מעבדה, עלולים ליצור בעיות שאין להן פתרון¹¹.

על אף החששות האלה, אין למנוע טיפולי פוריות מזוגות המנהלים את חייהם על פי ההלכה. הרפואה היום היא אוטונומית, והיא משתדלת לתת סעד לכל מטופל לפי צרכיו ואמונתו. הפסיקה ההלכתית כיום מצריכה פיקוח הלכתי חד משמעי, ורק במסגרתה אפשר היום לתת

8. דיון על כך מובא במסכת גיטין, סא, ב.

9. דיון עד כמה אפשר לסמוך על אומן כיוון שלא מקלקל את אומנותו מובא במסכת עבודה זרה כז, א-ב. שלחן ערוך, יורה דעה, סימן צח, א. וראה תוספות, חולין צז, א, ד"ה 'סמכין'.

10. בשולי הדברים, אי אפשר להתעלם מכך, שלצערנו, היו גם מקרים, נדירים אמנם, של החלפה מכוונת מצד רופאים, בדרך כלל מתוך מטרה לסייע לזוג או אפילו כדי להאדיר את שם הרופא. על כן, למרות האמון המלא במערכת, הפיקוח נבנה מלכתחילה באופן שאמור למנוע טעויות אפילו במקרים של זדון. גם משרד הבריאות מודע לסיכון של טעויות כאלה, ולכן הורה בנוהל למעבדות IVE (מיום 19.11.14 - כ"ו בחשוון תשע"ה, תחת הכותרת 'דיווח על טעויות וכשלים'), שבכל מעבדה יהיה נוהל של רישום אירועים חריגים שנובעים מתקלות וטעות אנוש. מעת לעת מתפרסמים באמצעי התקשורת סיפורים על טעויות שאירעו במהלך טיפולי פוריות. ראה לדוגמה - 'חשד: ביציות הנשים הופרו בטעות מזרע של גבר זר', YNET, 27.5.07. "תביעה: בית החולים החדיר לרחמי זרע של גבר זר", YNET, 11.6.15. בשנת תשפ"ג (2022) אישה שהרתה בהפריה חוץ גופית גילתה בבדיקה גנטית של העובר (שנעשתה מסיבות רפואיות), שהעובר שהיא נושאת אינו מתאים מבחינה גנטית לה ולבעלה. נכון לזמן כתיבת שורות אלה (כמה חודשים לאחר האירוע) טרם הוברר מי הם ההורים הגנטיים וכיצד קרתה הטעות. הסיפור פורסם בהבלטה באמצעי התקשורת וגרם לבהלה בקרב הזוגות שנוקטים לטיפול פוריות.

11. בניסוח הפסקה האחרונה נעזרנו במאמרו של הרב אברהם פרידלנדר 'פיקוח הלכתי במהלך טיפולי פוריות', בתוך הורות נכספת, עמ' 359.

טיפול פוריות מתקדמים לזוגות המקיימים את מכלול חייהם על פי ההלכה¹². יש גם זוגות רבים שאינם מדקדקים בחלק מהמצוות, אך נושא היוחסין חשוב ומשמעותי להם, ועל כן הם מוכנים לבצע טיפולי פוריות אך ורק במסגרת ההלכה היהודית, דהיינו עם פיקוח הלכתי. מכלול הסיבות דלעיל מצריך ומחייב מתן אפשרות לפיקוח הלכתי על פי הכללים שיובאו להלן¹³.

הלכה למעשה

ההכרחיות בפיקוח הלכתי בטיפולי פוריות

יש להשיג בשבע עיניים שלא יערבבו חלילה זרע של איש אחר. וכל חיסרון פיקוח כל שהוא מכך, עלול להפוך הקערה על פיה ולהביא חלילה על הזוג חורבן במקום בנין.

הרב אליעזר יהודה וולדינגברג, שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן נא, שער ד, סיכום

א. דבר ברור ופשוט הוא שיש צורך בפיקוח הלכתי מדוקדק וקפדני כדי לבצע טיפולי פוריות שיש בהם חשש לטעות אנוש בהחלפה בין זרע או ביצית או קדם עובר או רקמה ביולוגית של אדם אחד באדם אחר, או של בני זוג אחד לבין משנהו¹⁴.

ב. פיקוח הלכתי הוא תנאי הכרחי לביצוע טיפולי פוריות במעבדה, ואין שום אפשרות הלכתית לבצע טיפולים כאלה ללא פיקוח הלכתי, על פי הכללים שיבוארו להלן.

ג. ההכרחיות בפיקוח הלכתי לא באה מתוך חוסר אמון במערכת הרפואית, אלא מחשש לטעות אנוש¹⁵. אילו לא היה אמון במערכת הרפואית, היה עלול להיווצר מצב קשה שבו פיקוח

12. ראה בהרחבה דיון בתורת הרפואה, מעמ' 170, שם מובאים תנאים להיתר ביצוע הפריה חוץ גופית על פי ההלכה, עוד בטרם הוקם מערך הפיקוח ההלכתי. אי אפשר ליישם כיום את התנאים שהוצגו שם.

13. נציין כאן שעד היום מנע הפיקוח ההלכתי של מכון פוע"ה למעלה מארבעים וחמש (!) טעויות ודאיות, שאלמלא היו נמנעות על ידי המפקחות במקום, היו גורמות לזוגות להוליד ילדים שאינם ילדיהם, על כל המשמעות שיש לכך. מדובר בטעויות כאלה שצוות העובדים במעבדה הודה בוודאות שאלמלא הפיקוח ההלכתי הייתה מתרחשת טעות. הטעויות לא קרו במקום אחד ולא אירעו כתוצאה מרשלנות. הטעויות מתועדות בפירוט ובדיסקריות במכון פוע"ה.

14. הרב יוסף אליהו הענקין, 'הזרעה מלאכותית', המאור, תשרי-חשוון תשכ"ה, עמ' 9-10, ובתשובות איברא, סימן עג. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קנז, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תניא (ב-ג), סימן קכד, וכן בנשמת אברהם, אבן העזר, עמ' יב-יג. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן נא, שער ד, פרק ו. שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן א. שו"ת מנחת יצחק, חלק א, סימן נ. הרב שמואל הלוי ואזנר, והצטרף אליו הרב יוסף שלום אלישיב, מכתב מיום כ"ג באלול תש"ע; הרב משה שטרנבוך, מכתב מיום ט' בכסלו תשע"א; הרב פישל הערשקאוויטש, מכתב מכסלו תשע"א; הרב יחזקאל רוטה, דבריהם הובאו בחוברת תורת המשפחה תחילת גיליון ב, שם ניתן היתר לטיפולי פוריות דווקא אם הטיפולים נעשו בפיקוח הלכתי מתאים. התניה מפורשת, חזרת ונשנית של הרב מרדכי אליהו, הרב יעקב אריאל, הרב מאיר ברנסדורפר, הרב מרדכי גרוס, הרב משה הלברשטאם, הרב יצחק זילברשטיין, הרב דוב ליאור, הרב ניסים קרליץ והרב אברהם שפירא, לרבני פוע"ה. ראה בסוף הפרק, הערה 42, שזו גם התנייתו של הרב מנחם מנדל שניאורסון, הרב מליובאוויטש, וכך מורים למעשה ועד רבני חב"ד בארץ הקודש.

15. הוראה אישית מהרב יוסף שלום אלישיב, שאמר לרב מנחם בורשטיין: אילו אני הייתי מבצע את הפעילות במעבדה, היה צריך להעמיד עלי פיקוח הלכתי.

הלכתי לא היה מועיל כלל והיה צורך לאסור איסור גורף את כל טיפולי הפוריות המתבצעים בזרע או בביציות במעבדות.

ד. הפיקוח ההלכתי חייב להיות אמין ברמה כזאת שנוכל להיות בטוחים מעל כל ספק, שלא הייתה תקלה כלשהי שגרמה להחלפה כנ"ל – זרע, ביצית, קדם עובר, או כל רקמה ביולוגית אחרת.

ה. הפיקוח ההלכתי חייב להתבסס על כך שהמפקחות יודעות ומכירות את המצב, ולא יכול להתבסס על עדויות שהמפקחות קיבלו.¹⁶

ו. ברור שהפיקוח ההלכתי חייב להתבצע בתיאום מלא עם הרופאים ועם עובדי המעבדה, מתוך אמון וכבוד הדדי.

ז. הפיקוח ההלכתי חייב להתבצע על ידי אנשים מחוץ למערכת הרפואית עצמה, שאינם כפופים למרות אנשי המעבדה ויוכלו להתריע על תקלות או על כשלים במערכת ללא כל חשש. אין שום אפשרות שהפיקוח יתבצע על ידי הרופאים או על ידי עובדי המעבדה עצמם.¹⁷

ח. הפיקוח ההלכתי חייב להתבצע אך ורק על ידי מי שלמדו את הנושא והוסמכו לכך. לכן ההשגחה לא תתבצע בשום אופן על ידי אחד מבני הזוג העובר טיפולי פוריות.¹⁸

ט. לצורך הפיקוח ההלכתי מספיקה נוכחות של אדם אחד.¹⁹ כיוון שאפשר שאישה תפקח,²⁰ הרי זה עדיף, מטעמי צניעות.²¹

16. הרב יוסף שלום אלישיב הבהיר בשיחה עם הרב מנחם בורשטין, שבענייני יוחסין צריכה להיות ידיעה ודאית. הרב הבחין בין המושג 'ידיעה' לבין המושג 'אמונה'. כלומר, בדברים הקשורים ביוחסין, לא מספיקה אמונה במערכת, אלא צריך שהמערכת המפקחת תדע את העובדות במישרין. לכן כשהמפקחות עוזבות את המעבדה, הכרח גמור הוא לנעול את המכלים שבהם נמצא החומר הביולוגי המפוקח, בידיעה שהמפתחות נמצאים אך ורק בידי מערכת הפיקוח.

17. בנוסף לכך יש להקפיד שהמפקחות לא יקבלו את שכרן על הפיקוח מהנהלת המעבדה או מהנהלת בית החולים שהמעבדה נמצאת בו, ולא יהיו עובדות של המקום גם בתחומים אחרים, כדי שלא יחששו לדווח לממונים על תקלה.

18. אף על פי שחלק מהפוסקים שהובאו לעיל (ראה תשובות איברא, סימן עג, ו. שו"ת מנחת יצחק, חלק א, סימן נ) הזכירו אפשרות של פיקוח הלכתי על ידי הבעל, הדבר יכול היה להיות מעשי בטיפולים קצרים ופשוטים של הזרעה מלאכותית שבוצעו בעבר ללא השבחת זרע במעבדה. אולם בימינו, כשהטיפולים ארוכים ומורכבים יותר, הכרחי שהפיקוח יתבצע אך ורק על ידי גורמים מקצועיים מיומנים ומנוסים. מלבד זאת, בני הזוג טרודים בטיפול, וגם חוששים לעתים להעיר למערכת הרפואית שהם כל כך תלויים בה.

19. הרב יעקב אריאל, 'הפריה מלאכותית ופונדקאות', תחומין טז (תשנ"ו), עמ' 178–180; וכן בשו"ת באהלה של תורה, חלק א, סימן עא. כך גם הורו למעשה הרב שלמה זלמן אויערבאך, הרב יוסף שלום אלישיב, הרב מרדכי אליהו והרב משה הלברשטאם לרב מנחם בורשטין. וראה עוד בהערה הבאה.

20. אפשר לשאול מדוע השגחה על ידי אישה אחת מספיקה ואין צורך בשני עדים כשרים? הרי מדובר כאן בענייני יוחסין, וכלל נקוט בידינו: "שאינן דבר שבערוהו פחות משניים" (יבמות פח, א, ועוד). הרב יעקב אריאל (שם) כתב שלעניין זה מספיקה עדות של אישה אחת ומביא ראיה מכך שלהעיד על יוחסין בשעת הלידה עצמה (וממילא הוא הדין בשעת ההפריה) נאמנת גם אישה אחת מדין מיילדת, כפי שנאמר בגמרא בקידושין (עג, ב): "נאמנת

י. במקרה של שאיבת זרע מהאשכים, צריך פיקוח של גבר שיפקח על שלב השאיבה, עד למסירת הזרע לפיקוחה של המפקחת.

יא. יש פרטים טכניים ונהלי עבודה הכרחיים לפיקוח הלכתי²², אך אין מקומם כאן, והם אמורים להיות ידועים, ברורים ומוסכמים מראש, הן לרופאים ולעובדי המעבדה, והן למפקחות.

יב. בדיעבד, אם נעשו במעבדה טיפולים – כגון הפריית ביציות – ללא פיקוח הלכתי מלא ורצוף, מבחינה הלכתית יש לזרוק את הביציות המופרות, עם כל הצער שיש בכך, וכך הדין גם לגבי זרע או ביצית, קדם עובר או כל רקמה אנושית אחרת²³.

יג. צריך פיקוח הלכתי גם לגבי רקמות או כל חומר ביולוגי אחר הקשורים לתהליכי ההפריה.

יד. כל חומר ביולוגי המצריך פיקוח הלכתי, אם נעשה בו שימוש לצורך ניסוי²⁴, יש להמשיך בתהליך הפיקוח עד להשמדתו בצורה שאינו ראוי יותר לשימוש.

נוח היה אילו ניתן לקבל מענה החלטי מסמכות רבנית אחת מקובלת לכל שאלה בהתמודדות הקהילה הדתית עם טכנולוגיות ההפריה החדשות. אך מובן בהחלט, ואפילו צפוי, שפוסקים שונים יגיעו למסקנות שונות לגבי אותה סוגיה. באותו אופן קורה שמוצר מזון מסוים מקבל הכשר של רב אחד אך לא של אחר. עם כל זאת, הבעיות שעוררו טכנולוגיות הפריה החדשניות נבדלות מכמה בחינות. אם שני שכנים ישמרו על נורמות כשרות שונות, לא יהיו לכך השלכות הרות גורל: ייתכן שהם לא יאכלו זה בביתו של זה, אך אין סיבה לכך שמערכת היחסים ביניהם תושפע מעבר לכך. לעומת זאת, על היחסים שבין שני שכנים הנשמעים לדעות הלכתיות שונות לגבי טכנולוגיות הפריה שונות עלולות להיות השלכות רציניות. לדוגמה, אם על אדם מסוים לא מקובלת טכנולוגיה כלשהי מבחינה הלכתית, הוא

חיה לומר: זה כהן וזה לוי, זה נתין וזה ממזר". יש מחלוקת בין הרמב"ם לר"ן בטעם נאמנות זו – האם מדובר בדין תורה שנובע מן העובדה שלא הוחזק עדיין ייחוס שונה, ולכן גם בדבר שבערוהו יש נאמנות לעד אחד כמו בשאר האיסורים, או שמדובר בתקנה שנגרמת מכך שבגלל אופי המאורע אין זה אפשרי שיימצאו בחדר הלידה שני עדים כשרים. בין כך ובין כך, שני הנימוקים הללו תקפים גם בעדות על הפריה חוץ גופית, שכן לא הוחזק ייחוס אחר, וקשה מאוד להביא שני עדים כשרים לתוך המעבדה (מה גם שחלק מפעולת ההפריה צריך להיעשות בצנעה ואי אפשר להביא גבר שיצפה בפעולה). ממילא יוצא שעדות של אישה אחת יראת שמיים מספיקה לעניין זה. כך היא המסקנה בתשובת הרב אריאל, וכך נוהגים למעשה במערך הפיקוח של מכון פוע"ה, על פי הנחיות הפוסקים שפורטו לעיל בהערה הקודמת. וראה גם רץ כצבי – אסופת מאמרים, פרקי מחקר ועיון, פוריות-יוחסין-אישות, סימן י – השגחה בטיפולי פוריות, בעיקר פרק ב, עמ' תטז-תלא.

21. רוב עובדי המעבדה הן נשים; פעמים רבות המעבדות קטנות וצפופות, והמפקחות עובדות בצמידות רבה לאמבריוולוגיות. המפקחות צריכות לראות את שאיבת הביציות כדי לוודא ממי הגיעו הביציות.

22. כגון זמני הגעה, נעילה, שיתוף פעולה, מתי לשאול סמכות רפואית ומתי לשאול סמכות רבנית, נוהל מוסכם מראש במקרי תקלות, נוהל שבת וחגים, וכיוצא בזה.

23. הוראה בעל פה מהרב מרדכי אליהו בפגישתו עם הרב מנחם בורשטיין, וזו הלכה פשוטה וברורה.

24. עצם השימוש בחומר ביולוגי לצורך ניסוי מצריך היתר הלכתי.

עלול להחשיב את ההליך הזה כשווה ערך לגילוי עריות, ולפיכך אף להחשיב את התינוק שנולד ממנו כממזר. שכנו עשוי להסתמך על פוסק הלכה אחר ולסבור שאותו הליך מותר על פי ההלכה, ושעל כן התינוק שנולד באמצעותו הוא יהודי כשר לחלוטין. מכאן שאם ייוולד לשכן האחד תינוק בעזרת ההליך הרפואי השנוי במחלוקת, שכנו יסבור שהוא פסול חיתון. החשש מפני בעיות הכשרות ההלכתית של הייחוס עלול להקים מחיצות בין שכנים המסכימים בכל דבר מלבד בעניין זה, על אף שהם חיים באותה קהילה ומתפללים באותו בית כנסת.

פרופ' חיים ריצ'רד גראזי, הורות נכספת, עמ' 24–25

- טו. הפיקוח ההלכתי חייב להיות אחיד ומקובל על כלל הפוסקים, כדי למנוע מצב של יילודים המקובלים כמיוחסים לפי דעה אחת, ובלתי מיוחסים לפי דעה אחרת.²⁵
- טז. יש צורך במערכת פיקוח אחת ויחידה כדי למנוע מצב שבו המערכת הרפואית תתמרן את עצמה ממערכת פיקוח אחת לאחרת לפי נוחיותה.²⁶
- יז. הפיקוח המבוצע כיום בפועל על ידי מכון פוע"ה הוא פיקוח אחיד המקובל על כלל הפוסקים, כדי שכל טיפולי הפוריות המפוקחים באופן זה ייחשבו כראויים על פי ההלכה לכל הדעות.²⁷
- יח. הפיקוח ההלכתי מתבצע רק במקרים שבהם התהליך מותר מבחינה הלכתית על פי גדולי הפוסקים.

המשגיחה

- יט. כפי שכבר נכתב לעיל, המשגיחה אמורה להכיר היטב את תחום הפיקוח ההלכתי וחייבת לעבור הכשרה מיוחדת לשם כך.

25. הרב משה הלברשטאם אמר כמה וכמה פעמים כי צריך שתהיה מערכת פיקוח אחידה ויחידה, ושחייבים למנוע מצב שבו יהיה 'ילד רבנות', 'ילד בד"ץ' ו'ילד בעלז'.

26. כמו שבמערכות הכשרות על המזון, מפעל שאינו מוכן לקבל הוראת כשרות מסוימת עובר למערכת כשרות אחרת. הרב יוסף שלום אלישיב, בשיחה עם הרב מנחם בורשטיין, ציין שאף על פי שבדרך כלל הוא רואה ברכה בתחרות, במקרה הזה ריבוי מערכות פיקוח הלכתי עלול לפגוע באיכות הפיקוח ההלכתי. וכן הורה הרב שמואל הלוי ואזנר, והביע את החשש שקיום מערכת פיקוח מתחרה בתוך המעבדות הצפופות עלול לגרום לכך שבסופו של דבר יוציאו את כל המפקחות מהמעבדות. וכן הורה הרב שלמה זלמן אויערבאך לרב מנחם בורשטיין. כך גם הורו, לאחר הצגת הנתונים ושמיעת רופאי פוריות ואמברולוגים, הרב מרדכי אליהו, הרב יעקב אריאל, הרב מאיר ברנסדורפר, הרב משה הלברשטאם, הרב יצחק זילברשטיין, הרב דוב ליאור, הרב ניסים קרליץ והרב אברהם שפירא, לרבני פוע"ה, שיש צורך הלכתי ומעשי במערכת פיקוח אחת בלבד, כדי למנוע את הבעיות הנ"ל.

27. לשם כך סוכם עם הרב מרדכי אליהו שכל פוסק שיעיר או יבקש החמרה בפיקוח ההלכתי, יישקל הדבר בחיוב, וכך יתקבלו היתרונות שיש בדרך כלל במערכת תחרותית. כך גם התבצע הדבר בפועל. דהיינו, כל בקשה להידור בפיקוח ההלכתי נבדקה על ידי מעבדת הפוריות במרכז הרפואי ביקור חולים בירושלים, ואם התברר שהיא אפשרית, היא יושמה בכלל מעבדות הפוריות בארץ ובחור"ל.

כ. המשגיחה עובדת תחת פיקוחו הישיר של הרב האחראי, והיא עובדת כשליחה שלו במעבדה, לכן היא חייבת להיות מסוגלת לקבל מרות.

כא. על המשגיחה להיות נשואה, בהווה או בעבר, יראת שמים, אמינה ושומרת סוד, עם רקע נקי מתלונות בענייני ממון או בענייני מוסר, מבוגרת דיה כדי להתמודד עם האחריות המורכבת והרגישה של עבודתה.

כב. המשגיחה תידרש לעתים לעבוד ולתפקד במצבי לחץ מתוך קור רוח, והיא זקוקה ליכולת הסתגלות למצבים חדשים. עבודתה דורשת יכולת מעולה של שיתוף פעולה יומיומי עם האנשים שהיא באה איתם במגע. היא נדרשת לשילוב של אסרטיביות ועוצמה פנימית בעמידה על העקרונות ההלכתיים, עם עדינות ורגישות ביחסי אנוש. היא נדרשת לא לחרוג מסמכותה ולא להתערב בתחומים שהם מעבר לנושאים ההלכתיים שהיא מופקדת עליהם. היא נדרשת לעמוד בזמנים המדויקים של המעבדה כדי לאפשר את קיום התהליכים המורכבים המתבצעים שם.

כג. מכון פוע"ה בוחר מפקחות המתאימות לדרישות האישיות וההלכתיות המקובלות על כלל הפוסקים, כדי לאפשר אמון במפקחות ובעבודתן מצד כל זרמי היהדות הדתית.

במקום שאין פיקוח הלכתי

כד. בעבר, לפני שהיה פיקוח הלכתי מסודר, סמכו חלק מהפוסקים בדיעבד על העיקרון ההלכתי של 'מירתת'²⁸. כיום, כשיש פיקוח הלכתי מסודר, אין שום אפשרות לבצע טיפולי פוריות ללא פיקוח הלכתי.

כה. במקום שאין מערכת פיקוח הלכתית מסודרת, יש מי שהתיר בשעת הדחק שישיגין אברך במקום משגיחה על כל תהליכי המעבדה, אף על פי שלא יראה באופן ישיר, מטעמי צניעות, את שאיבת הביציות²⁹.

כו. אין שום אפשרות שבני הזוג עצמם יבצעו את הפיקוח ההלכתי, כפי שהתבאר לעיל, הלכה ח.

28. מירתת – פחד, בהקשר ההלכתי הכללי – חשש שמא תתגלה רמאות. בהקשר המסוים של טיפולי פוריות – החשש של הרופאים ושל עובדי המעבדה שמא ייתפסו בקלקלתם אם ינסו להחליף זרע או ביציות, או גם אם תתגלה טעות אנוש מביכה כתוצאה מחוסר תשומת לב מספקת או אי שמירה על הנהלים. 'מירתת' מקבל משמעות רק אם יש השגחה ופיקוח על האנשים הפועלים. הרב זלמן נחמיה גולדברג הורה לרבני פוע"ה (בפגישתם, כ' בתמוז תשס"ב) שבדיעבד אין בעיה הלכתית בילדים שנולדו כתוצאה מטיפולי פוריות גם לפני שהיה פיקוח הלכתי מסודר, כיוון בכל זאת היה 'מירתת'. אך כיום, כשטיפולי הפוריות מורכבים יותר מאשר בעבר, וכיוון שיש מערכת פיקוח הלכתית מסודרת, אין לסמוך על 'מירתת' בלבד.

29. הרב עובדיה יוסף, הוראה בעל פה לרבני פוע"ה בפגישתו עמם, ערב ראש השנה תש"ס.

כללי הפיקוח ההלכתי³⁰

עליהם להקפיד שלא יתחלף זרעו של הבעל בזרע של איש אחר, על ידי השגחה מיוחדת. כי חלילה וחס להתיר קבלת זרע מאיש אחר ... ולכן צריך להשגיח בעינא פקיא על זה.

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן א

להלן יפורטו כללי הפיקוח ההלכתי בטיפולי הפוריות השונים. ברור שאלו הוראות רק לגבי הפיקוח ההלכתי ולא לגבי הטיפולים עצמם שעליהם יש צורך בדיון נפרד, כל מקרה לגופו³¹. לאחר מכן יובאו הוראות לגבי פיקוח על חומרים, תמיסות וכן נוהלי פיקוח כלליים.

הזרעה מלאכותית

ההיתר ההלכתי להזרעה מלאכותית מותנה בפיקוח הלכתי לגבי הפרטים הבאים, לפי שלבי התהליך הרפואי:

1. **זיהוי הזרע** - לפני מסירת הזרע על ידי הבעל או אשתו, המפקחת תחתים את הבעל על הצהרה שזה זרעו, או את האישה שזה זרע בעלה.
2. **זיהוי האישה** שהזרע מוזרק לה.
3. הפיקוח מתחיל מהבאת הזרע למעבדה, ועד הזרקתו לרחם האישה.
4. יש לוודא כי כל הזרע הוכנס לגוף האישה, וכי לא נעשה בזרע שימוש אחר פרט לייעודו המקורי.
5. יש לוודא השמדה של שאריות זרע.

לאחר ביצוע ההזרעה המלאכותית מסתיים התהליך הרפואי וגם תהליך הפיקוח ההלכתי.

הפריה חוץ גופית

בעניין ייחוס הוולד (בהפריה חוץ גופית), למרות הדיון בספרי הפוסקים, אנו נוהגים הלכה למעשה לראות את הוולד כילדם של בני הזוג הללו לכל דבר, כולל לגבי יבום וחליצה ולגבי יחוס משפחה. מובן, שהדברים אמורים רק במידה ונעשה כל הדרוש כדי להבטיח שלא יוחלפו הזרע של הבעל או הביצית של האשה. בנושא זה אפשר לסמוך על סידורי הביטחון של ארגון "פוע"ה³².

הרב שלמה דיכובסקי, 'ברירה טרום עוברית ומעמדו של קדם עובר',

ספר אסיא, כרך יג, עמ' 314³²

30. הכללים נוסחו עם הרב משה הלברשטאם, בפגישתו עם רבני פוע"ה ורופאי המרכז הרפואי ביקור חולים, ט' בכסלו תש"ס, והובאו לאישורו של הרב מרדכי אליהו. כללים אלו הוצגו בפני פוסקים רבים במהלך הפגישות של רבני פוע"ה איתם, כדי לקבל מהם הערות, הצעות ייעול והסכמות.

31. כמובן, גם אם מתבצע טיפול פוריות ללא היתר הלכתי, אין הדבר פוטר את הצורך בפיקוח הלכתי.

32. אסיא עז-עז (טבת תשס"ו), עמ' 74.

ההיתר ההלכתי להפריה חוץ גופית מותנה בפיקוח הלכתי לגבי הפרטים הבאים, לפי שלבי התהליך הרפואי:

1. **זיהוי הזרע** - לפני מסירת הזרע על ידי הבעל או על ידי אשתו, המפקחת תחתים את הבעל על הצהרה שזה זרעו, או את האישה שזה זרע בעלה.
2. ודאות מוחלטת לגבי **זהות הביצית** - ממני נשאבה הביצית.
3. ודאות מוחלטת לגבי **זהות הביצית המופרית** - מי בעל הזרע ומי בעלת הביצית. הפיקוח ההלכתי כולל גם את האחזיות שביצית זו לא תתערבב בביצית מופרית אחרת. בשלוש הפעולות הללו - שאיבת הביציות, קבלת הזרע והטיפול בו, וההפריה - הזרע והביצית שוהים ומטופלים במעבדה, שם גם מתבצעת ההפריה, ומתבצע המשך המעקב והטיפול עד החזרת הביצית המופרית לרחם האישה. בימים שבהם הביצית המופרית נמצאת במעבדה, היא תהיה בפיקוח צמוד של המפקחת או נעולה, על פי הכללים שיפורטו להלן.
4. ודאות מוחלטת לגבי **החזרת הביצית המופרית והמזוהה לאישה המסוימת המזוהה**, דהיינו שהביצית המופרית הוחזרה לאישה שהיא מיועדת לה. זהו שלב ההחזרה לרחם.
5. **יש לוודא השמדה של שאריות זרע.**

לאחר ביצוע כל השלבים הללו באופן של זיהוי ברור והחלטי, ועם סיום תהליך ההפריה החוץ גופית על ידי החזרת הביצית המופרית לרחם, תם תהליך הפיקוח ההלכתי. לגבי קדם עוברים עודפים שהוקפאו, ראה להלן.

הקפאת קדם עוברים³³

ההיתר ההלכתי להקפאת קדם עוברים מותנה בפיקוח הלכתי לגבי הפרטים הבאים, לפי שלבי התהליך הרפואי:

1. ההפריה נעשתה בפיקוח הלכתי מלא, על פי הכללים המפורטים לעיל.
2. במקרים שבהם יש עודף קדם עוברים הנשמרים במעבדה לשם ניסיונות החזרה נוספים, יש לוודא **הקפאת קדם העוברים וזיהוי באופן ודאי** עד השלב שבו יחליטו להשתמש בהם.
3. קדם העוברים המוקפאים יהיו נעולים בתוך מכלים מתאימים, והמפתח יהיה בידי המפקחת בלבד. פרטים נוספים לגבי נעילה יובאו להלן.

תרומת ביצית

ההיתר ההלכתי לתרומת ביצית מותנה בפיקוח הלכתי לגבי הפרטים הבאים, לפי שלבי התהליך הרפואי:

1. **זיהוי הזרע** - לפני מסירת הזרע על ידי הבעל או על ידי אשתו, המפקחת תחתים את הבעל על הצהרה שזה זרעו, או את האישה שזה זרע בעלה.

33. הכללים כאן נכונים גם לגבי הקפאת ביציות.

2. ודאות מוחלטת למי שייכת הביצית שנשאבה מהתורמת, בני הזוג לא אמורים לדעת את זהות התורמת ולא עוד אלא שזהות התורמת חייבת להיות אנונימית. אך הצוות הרפואי חייב לבצע את בדיקותיו הרפואיות ואת ההתאמה בין התורמת לבין בני הזוג, והרופא האחראי אמור לדעת את זהות תורמת הביצית. מבחינה הלכתית יש משמעות לזהות תורמת הביצית, לא מבחינה אישית אלא מבחינת קבוצת ההשתייכות – פנויה/נשואה, יהודיה/גויה, אי קרבה משפחתית לנושאת ההריון.
3. ודאות מוחלטת לגבי זהות הביצית המופרית – הפריית הביצית המזוהה בזרע המזוהה, ושלא תתערבב ביצית זו בביצית מופרית אחרת. בשלוש הפעולות הללו הזרע והביצית שוהים ומטופלים במעבדה, שם גם מתבצעת ההפריה והמשך המעקב והטיפול עד החזרת הביצית המופרית לרחם. בימים שבהם הביצית המופרית נמצאת במעבדה, היא תהיה בפיקוח צמוד של המפקחת או נעולה על פי הכללים שיפורטו להלן. במקרים של העברת ביציות ממדינה למדינה או ממקום למקום יש צורך בפיקוח צמוד עליהן או בנעילה כל זמן ההעברה.
4. ודאות מוחלטת לגבי החזרת הביצית המופרית המזוהה לאישה המסוימת המזוהה, דהיינו שהביצית המופרית הוחזרה לרחם של האישה המיועדת. זהו שלב ההחזרה לרחם.
5. יש לוודא השמדה של שאריות זרע.
6. אם תרומת הביצית מתבצעת בחו"ל מתורמת יהודיה, יש לוודא שהנתרמת קיבלה את תאריך הלידה של תורמת הביצית, והתחייבה למנוע נישואי קרובים מהוולד שייוולד לה מתרומת הביצית³⁴.

לאחר ההחזרה לרחם תם התהליך הרפואי וגם הפיקוח ההלכתי. במקרים שבהם יש הקפאת קדם עוברים יש לנהוג כפי שפורט לעיל.

תרומת זרע

ההיתר ההלכתי לתרומת זרע על ידי הזרעה מלאכותית מותנה בפיקוח הלכתי לגבי הפרטים הבאים³⁵, לפי שלבי התהליך הרפואי:

1. זיהוי הזרע האמור להיות מוזרק לרחם האישה, זה השלב בו הזרע נמצא במעבדה בטיפול לקראת ההזרעה המלאכותית. בני הזוג לא אמורים לדעת את זהות תורם הזרע, ולא עוד אלא שזהותו חייבת להיות אנונימית. אך הצוות הרפואי חייב לבצע את בדיקותיו הרפואיות ואת ההתאמה בין תורם הזרע לבין בני הזוג, והרופא האחראי אמור לדעת את זהות תורם הזרע. מבחינה הלכתית יש משמעות לזהות תורם הזרע, לא מבחינה אישית אלא מבחינת קבוצת ההשתייכות – יהודי/גוי, ואי קרבה משפחתית לבני הזוג.

34. הלכה זאת כבר נכתבה לעיל, פרק נב – 'תרומת ביצית', עמ' 395, ונשנתה כאן כדי להזכיר את עניין הרישום תוך כדי הפיקוח ההלכתי.

35. הנהלים כאן הם בהתאם להוראתו של הרב שלמה זלמן אויערבאך לרב מנחם בורשטיין, לקיים פיקוח הלכתי גם על תרומת זרע גוי. לעומת זאת, הרב שלום יוסף אלישיב, הציע שמכון פוע"ה לא ייכנס לפיקוח הלכתי על תרומת זרע הנתונה במחלוקת הלכתית.

2. **זיהוי שמדובר בזרע גוי ולא בזרע ישראל**³⁶ – תחילה יש לוודא שמדובר בבנק זרע מוסמך, הפועל מול בתי חולים מוכרים וידועים באמינותם, כדי לקיים את העיקרון ההלכתי של 'מירתת'³⁷. שנית – יש לוודא שמדובר בבנק זרע המקובל כמקום אמין לבדיקת מחלות והיסטוריה רפואית של תורמי הזרע. שלישית – יש לוודא שזרע יהודי באותו מקום נחשב לזרע יקר יותר מאשר זרע גוי, כדי לקיים את התנאי ההלכתי המופיע לגבי אי חשש של ערבוב מאכל אסור יקר במאכל טהור הזול ממנו³⁸.
3. בבנקי זרע בארץ צריך לבדוק את נוהל איסוף הזרע של אותו מקום. דהיינו, אם מביאים זרע מחו"ל, הכללים כפי שפורטו לעיל. אך אם הזרע מתורמים גויים מהארץ, יש לבדוק היטב את נוהלי הזיהוי והאיסוף, מפני שבארץ אין את חזקת 'רוב גויים' הקיימת בחו"ל.
4. ודאות מוחלטת לגבי החזרת הזרע המזוהה לאישה המסוימת המזוהה, זה שלב ההזרעה המלאכותית עצמה.
5. במקרים שבני הזוג רוצים לשמור זרע מאותו תורם לצורך ניסיונות הזרעה מלאכותית נוספים, אם הזרעה מלאכותית זו לא תצליח, או להריונות נוספים, אם ההזרעה המלאכותית תצליח, יש לוודא הקפאת הזרע ושמירתו בפיקוח כשהוא מזוהה בוודאות עד שייעשה בו שימוש.
6. תרומת זרע הכוללת ערבוב זרע הבעל עם זרע התורם מצריכה ידיעה ודאית של המפקחת שפעולה זו נעשית. אם הדבר אינו מתאפשר, יש לוודא ביצוע הזרעה מלאכותית בזרע הבעל סמוך לפני או אחרי ההזרעה בזרע התורם³⁹.

אם יש צורך בתרומת זרע על ידי הפריה חוץ גופית, התנאים שפורטו לעיל לגבי הפריה חוץ גופית הם אותם התנאים שנזכרו לעיל, בצירוף נושא הקפאת קדם העוברים אם יהיו כאלה.

פונדקאות

ההיתר ההלכתי לפונדקאות על ידי הפריה חוץ גופית מותנה בפיקוח הלכתי לגבי הפרטים הבאים, לפי שלבי התהליך הרפואי:

1. שמירה על כל כללי הפיקוח ההלכתי להפריה חוץ גופית, כפי שפורטו לעיל.
2. ודאות מוחלטת לגבי החזרת קדם העוברים המזוהים לפונדקאית המזוהה.

36. נהלים אלו גובשו על ידי הרב מנחם בורשטין עם הרב מרדכי אליהו. אמנם הרב מרדכי אליהו התנגד לתרומת זרע, ובכל זאת נתן את הכללים למקרים שבהם אפשר לזוג, משום שלום בית, לסמוך על פוסק שמתיר תרומת זרע גוי. מירתת – פחד, בהקשר ההלכתי הכללי – חשש שמא תתגלה רמאות. בהקשר המסוים כאן – בנק זרע מסודר חושש מפגיעה באמינותו אם ייתפס באונאה. לכן הוא יקפיד לפעול לפי הכללים ולקיים את התחייבויותיו בצורה מדויקת.

37. עבודה זרה לד, ב. תוספות שם לב, א, ד"ה 'ומאוצר'. וראה גם שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק א, סימן מח. אם זרע יהודי אינו יותר יקר מאשר זרע גוי יש לברר כיצד אפשר לוודא בכל זאת שמדובר בזרע גוי ולא בזרע יהודי. ראה לעיל, פרק נה – 'תרומת זרע', עמ' 448, הלכה לט.

38. פירוט הובא לעיל, פרק נה – 'תרומת זרע', עמ' 434-435.

חומרים ותמיסות

1. בכל התהליכים תוסכם רשימת החומרים והתמיסות מראש, ותקבל אישור בכתב, לפני שימוש.
2. יש לבדוק לפני שימוש את מקורם ותהליך ייצורם של כל החומרים הבאים במגע עם זרע, ביצית, קדם עוברים או כל רקמה אנושית שהיא.
3. בנוסף לבדיקת החומרים הנ"ל תתבצע גם בדיקת חומרים ותמיסות מדגמית במיקרוסקופ.
4. הבדיקה המדגמית צריכה להיות יומיומית והיא חיונית במיוחד בפתיחה של תמיסה או חומר בבקבוק חדש.

נהלים

1. כל נהלי הפיקוח כפופים בראש ובראשונה להיתר הלכתי לביצוע הפעולה הרפואית, היתר שניתן על ידי גורם הלכתי מוסמך המקובל על ידי מכון פוע"ה.
2. על הנהלים להיות מוסכמים מראש על דעת כל הנוגעים בדבר, והם צריכים להיות ברורים ככל האפשר.
3. נהלי הפיקוח אינם תחליף לנהלים הקפדניים המתקיימים במעבדות הפוריות אלא הם תוספת לנהלים אלה.
4. זרע, ביצית, קדם עובר וכל רקמה אנושית יהיו נעולים⁴⁰ והמפתח יהיה רק אצל המפקחת. במקרה חירום אפשר להעביר את מכל האחסון - ה"פוענית" לאינקובטור אחר מבלי לפתוח אותו. במקרה שכל האינקובטור נעול ויש צורך לפתחו, יסוכם מראש עם כל מעבדה על נוהל חירום.
5. בנוסף לזיהוי מבחנות על ידי סימון שמות בני הזוג, סימן זיהוי ייחודי נוסף הוא הכרחי.
6. פתיחה של מכלים (מבחנות, צלוחיות וכיוצא בזה) מכל סוג שהוא תהיה רק בנוכחות מפקחת.
7. שימוש באמבריוסקופ⁴¹ – לפני הוצאת קדם העוברים מן המכשיר, תוודא המפקחת שלא הוצאו קדם עוברים קודם לכן.
8. פיקוח בשבת מחייב כתיבת נוהל מיוחד שיאפשר בדיקת קדם עוברים במצבים קריטיים ללא חילול שבת, וכן מדיניות ברורה במקרה של תקלה. ראה לעיל, פרק מח –

40. במקרה הצורך אפשר להשתמש באזיקון מיוחד שיוצר לצורך כך עם חותמת.

41. מכשיר האמבריוסקופ (EmbryoScope) הוא שילוב של אינקובטור, שמאחסנים בו את הביציות המופרות, ושל מכשיר אופטי לבדיקה בתוך האינקובטור. פירוט הובא לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית' (IVF), עמ' 351. הייחוד של המכשיר הזה לעניין הפיקוח הוא שמצד אחד אי אפשר לנעול אותו, אך מצד אחר אין צורך להוציא את קדם העוברים לשם בדיקתם. כמו כן אפשר לבדוק לאחר מעשה האם הוציאו את העוברים ללא השגחה, שכן בדיקה מהירה של צילומי המכשיר מראה כל הוצאה והחזרה של קדם עוברים. (הסבר – המכשיר מצלם את העוברים כל רבע שעה. כך אפשר לראות את התפתחות העוברים ברציפות כמו בסרט. כשיש הוצאה והכנסה של קדם העוברים, הדבר ניכר בסרט ב'קפיצה' של המיקום המדויק של קדם העוברים במכשיר. פעולה זו אומתה על ידי רבני פוע"ה.) כיוון שכך, ההשגחה של המפקחת מתבצעת על ידי בדיקה של הצילומים המוכיחים שאכן לא הייתה הוצאה של קדם העוברים מהמכשיר ללא פיקוח.

'הזרעה מלאכותית', עמ' 311-312, ובפרק מט – 'הפריה חוץ גופית', עמ' 350-353, את הפסקאות המתייחסות לביצוע טיפולים כאלה בשבת.

9. כל חריגה חייבת להיות מדווחת לרב הממונה כפי שיסוכם מראש.
10. ברור ומובן מאליו שהמפקחות נדרשות לסודיות ברמה הגבוהה ביותר ללא יוצא מן הכלל.

הוראות לגבי פיקוח הלכתי בטיפולי פוריות כפי שנהוגות אצל חסידי חב"ד⁴²:

ההוראות המובאות כאן מתייחסות לפיקוח הלכתי ('שמירה') בלבד, והן חלק מההוראות הכלליות לגבי הזרעה מלאכותית.

שמירה קפדנית על הזרע על ידי אדם שומר תורה ומצוות, המבין גם בענייני רפואה, שלא יוכלו לרמותו.

לבדוק את כל הכלים שהזרע עובר בהם, שיהיו נקיים לפני הטיפול (וגם אחריו, שלא יוכלו להשתמש בזרע לאחרים).

שהשמירה תיעשה על ידי אישה, ולא על ידי גבר.

שהשמירה לא תיעשה על ידי הבעל, שאינו יכול לדקדק מחמת טרדתו.

השמירה תהיה גם שלא יוסיפו שום דבר לזרע.

הפיקוח צריך להיות מתחילה ועד סוף ממש (היינו עד להכנסה לרחם) בשבע עיניים. וכל חיסרון בפיקוח עלול לאסור את כל הטיפול.

הרב יוסף שמחה גינזבורג והרב אברהם ברוך פבזנר, 'הוראות כ"ק הרבי מליובאוויטש

בעניין הפריית מבחנה והזרעה מלאכותית', ספר אסיא יב, עמ' 235, הערה 15⁴³

על פי סיכום עם ועד רבני חב"ד הותאם הפיקוח ההלכתי של מכון פוע"ה לכל דרישות אלו כנוהל קבוע.

• • •

הַיָּה נַחֲלֵת ה' בָּנִים שְׂכָר פְּרִי הַבֶּטֶן

תהלים קכז, ג

לא תקבל האשה ההריון רק בעת שגזר השם כי בידו מפתחות כל רחם, ומתנת הבנים היא נחלה יתננה לאשר חפץ.

אבן עזרא, שם

42. זהו פסק דינו של הרב יוסף יצחק פייגלשטוק, רב קהילת חב"ד בואנוס איירס, מיום י"ב בניסן תשנ"ב, המצוטט כאן. לדבריו פסק הדין קיבל את הסכמתו של הרב מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מליובאוויטש.

43. אסיא סא-סב, ניסן תשנ"ח, עמ' 55.